

Gjuro Arnold o ulozi i položaju žena u knjizi *Etika i poviest*¹

IVANA SKUHALA KARASMAN

Institut za filozofiju, Ulica grada Vukovara 54, Zagreb, Hrvatska
ivana@ifzg.hr

IZVORNI ZNANSTVENI RAD – PRIMLJEN: 22/4/2025 PRIHVAĆEN 20/6/2025

SAŽETAK: Gjuro Arnold (1853–1941) u svojoj knjizi *Etika i poviest* ukratko je obradio pitanje emancipacije žena i njihov ulazak u poslovni svijet. Smatrao je da žena treba ostati vezana uz kuću i obitelj kako bi mogla moralno odgajati djecu. Obitelj je “država u malom” pa je zato važno da obitelj bude moralna. Arnold je razlikovao dvije vrste emancipacije: emancipaciju strožega oblika i emancipaciju blažega oblika. Emancipacija strožega oblika odnosi se na zapošljavanje žena, a emancipacija blažega oblika odnosi se na zahtijevanje ravnopravnosti u pogledu znanstvenog obrazovanja. Arnold žensku emancipaciju vidi kao duševnu emancipaciju što znači da žene trebaju dobiti dobar moralni, intelektualni i praktični odgoj. Dakle, djevojke trebaju dobiti obrazovanje koje će im omogućiti da budu moralne majke i čuvarice obitelji. U članku se sugerira da se na Arnoldov stav ne smije gledati kao na izraz *fin-de-siècle* ženomrstva, tipičnog za jedan dio austrougarskih intelektualaca, već kao kompromis između prvog vala feminizma i već spomenutog ženomrstva.

KLJUČNE RIJEČI: Država, emancipacija, Gjuro Arnold, obitelj, žene.

Uvod

Hrvatski filozof, književnik i profesor na Mudroslovnom fakultetu (kako se je tada zvao Filozofski fakultet) u Zagrebu Gjuro Arnold u svojoj se knjizi *Etika i poviest* koja je objavljena u Zagrebu 1879. godine kratko dotakao položaja žena i emancipacije.² Teme obrazovanja i društvenog položaja žena Arnold se dotaknuo samo u toj knjizi. Iako je tema emancipacije žena bila predmetom zanimanja nekih onodobnih

¹ Ovaj članak izrađen je u sklopu projekta *Hrvatske filozofkinje* (CroWomPhil) u Institutu za filozofiju, praćen od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske te financiran sredstvima iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.–2026. – NextGenerationEU.

² *Etika i poviest* Arnoldova je disertacija koju je obranio na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu. U prvog doktora filozofije na zagrebačkom sveučilištu promoviran je 17. srpnja 1880. godine.

svjetskih filozofa poput Johna Stuarta Milla (1806–1873),³ koji je za razliku od Arnolda smatrao da neravnopravnost žena s muškarcima šteti društvu,⁴ te Friedricha Engelsa (1820–1895), koji je položaj žena promatrao s ekonomskog aspekta i vjerovao da će se žensko oslobađanje postići prevlašću socijalizma,⁵ Arnold je jedini noviji hrvatski filozof koji je, iako vrlo šturo, obradio tu temu.

S obzirom na autore koje Arnold spominje u knjizi *Etika i poviest*, obrađujući temu emancipacije žena, a to su Hedwig Dohm (1831–1919), Edward Lecky-Hartpole (1838–1903), Jules Michelet (1798–1874) i Wilhelm Georg Friedrich Roscher (1817–1894), razvidno je da je pratio i bio upoznat s barem nekim tekstovima o ženskim pitanjima koja su u drugoj polovici devetnaestog stoljeća bila u punom zamahu.

U vrijeme kada je Arnold objavio svoju *Etiku i poviest* svijet je zahvatio prvi val feminizma te su se počela intenzivirati nastojanja za obrazovanjem i zapošljavanjem žena. Nadalje, počele su se tiskati knjige i časopisi koji su tematizirali položaj i prava žena.⁶

Arnold je zasigurno bio svjestan dubokih društvenih promjena koje su uključivale sve češće zapošljavanje žena i pružanje bolje naobrazbe mladim djevojkama. On, kao što će biti pokazano u članku, iskazuje brigu i nesklonost prema emancipaciji žena jer se time dovodi u pitanje opstanak i dobrobit obitelji koja je “država u malom”, pa zato zaslužuje posebnu pažnju (Arnold 1879: 2).⁷ Prema Arnoldu, emancipacija ne donosi nikakvu korist državi, već joj nanosi štetu jer će “[...] samo pomnožiti proletarijat ili povećati nemoral – a na taj način ne može država doći do idealne prosvjetne države [...]” (Arnold 1879: 47). Nadalje,

³ O razlozima zbog kojih je važna ravnopravnost između muškaraca i žena Mill je pisao u svojoj knjizi *The Subjection of Women* (*Podređenost žena*) koja je prvi put objavljena 1869. godine. Vidi Mill 2000.

⁴ Više o ovoj temi vidi Ravlić 2000: 70–85.

⁵ Poglavitno u knjizi *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats* (*Podrijetlo obitelji, privatnog vlasništva i države*) iz 1884. godine.

⁶ Na primjer, u Njemačkoj je od 1849. godine izlazio časopis *Soziale Reform. Eine Zeitschrift für Frauen und Männer* (*Socijalna reforma. Časopis za žene i muškarce*). Urednica časopisa bila je feministkinja i filozofkinja Louise Dittmar (1807–1884). Prvi francuski feministički časopis *La femme libre* (*Slobodna žena*) objavljen je 1832. godine. Urednice su bile Marie-Reine Guindorf (1812–1837) i Jeanne Desirée Véret Gay (1810–1891).

⁷ Valja spomenuti da Arnold nije prvi hrvatski filozof koji obitelj uspoređuje s državom. Nikola Vitov Gučetić (1549–1610) u svom je djelu *Upravljanje obitelji* objavljenom 1589. godine iznio istu tezu (1998: 71–73): “[p]o tome su obitelji u jednome gradu sjemeništa iz kojih se rađaju ili prave države, kako je to jednom prilikom lijepo rekao Francesco Patrizi u onoj svojoj raspravi o državi”.

emancipacija uvijek potkopava državne temelje i narod počinje propadati kada nestanu razlike između spolova (Arnold 1879: 47).⁸

Arnold ne nalazi nijedan *pro* argument zbog kojeg bi žene trebale imati jednaka prava kao i muškarci te iznosi najgore ishode koje mogu očekivati djevojke i žene koje su ušle u poslovni svijet. Najprirodnije i najsigurnije mjesto za ženu je kuća te posao vezan uz obitelj i odgoj djece. Uzoran obiteljski život, prema Arnoldu, oplemenjuje čovjeka, muškarca kao i ženu, te njihov život (Arnold 1995a: 154).

Položaj žena u Austro-Ugarskoj Monarhiji i Hrvatskoj u vrijeme objavljivanja *Etike i poviesti*

Kao što je već napomenuto, Arnoldova *Etika i poviest* objavljena je 1879. godine. U to vrijeme Hrvatska je bila dio Austro-Ugarske Monarhije. Položaj žena u Austro-Ugarskoj Monarhiji krajem devetnaestog stoljeća još je uvijek bio tradicionalan, no one su ipak dobile bolje mogućnosti za obrazovanje i za zapošljavanje. Djevojke u Hrvatskoj obavezno su pohađale četiri razreda pučke škole, no daljnje obrazovanje ovisilo je o sredini iz koje je djevojka potjecala i o obiteljskim prilikama:

[d]o kraja 19. stoljeća obrazovna se ponuda u Zagrebu, Varaždinu, Karlovcu i Osijeku sastojala od obavezne četverogodišnje pučke škole i, za djevojke koje su željele i čije su obitelji to podržavale, četverogodišnje više djevojačke škole. U drugim sredinama obrazovni se maksimum odnosio na četiri godine pučke škole. Uz to, u Zagrebu je od sredine 1860-ih godina djelovala i ženska preparandija u samostanu Sestara milosrdnica – učiteljska škola u trajanju od četiri godine. (Žima 2022: 206)

Važna godina za obrazovanje žena u Hrvatskoj jest 1892. kada je u Zagrebu otvoren Privremeni ženski licej koji je imao tri smjera, pedagoški, latinski i opći (Ograjšek Gorenjak 2006: 158). Na Liceju su predavale najobrazovanije žene *fin-de-sièclea* u Hrvatskoj: Natalija Wickerhauser (1853–1906), Camilla Lucerna (1868–1960), Jagoda Truhelka (1864–1957) i Štefa Iskra Kršnjavi (1869–1952).

Godine 1895. pet učiteljica Liceja, Marija Jambrišak (1847–1937), Marija Horvat (1861–1922), Jagoda Truhelka, Camilla Lucerna i Natalija Wickerhauser, pokrenule su prvu akciju za dopuštanje djevojkama studij na zagrebačkom sveučilištu. No, ženama je na Mudroslovnom

⁸ Arnold se ovdje poziva na njemačkog ekonomista Wilhelma Georga Friedricha Roschera i njegovo najznačajnije djelo *System der Volkswirtschaft (Sustav narodnoga gospodarstva)*. Djelo ima pet svezaka i prvi puta je objavljeno od 1854. do 1894. godine u Stuttgartu.

fakultetu zagrebačkog sveučilišta dopušteno studiranje tek 1901. godine, a prve su studentice upisane na Pravni, Medicinski i Gospodarsko-šumarski fakultet tek nakon 1919. godine, to jest osamnaest godina poslije (Luetić 2001: 171). Prva žena koja je doktorirala na zagrebačkom sveučilištu bila je Milica Bogdanović: “[...] ona je već 10. veljače 1906. pred komisijom u kojoj su bili dr. Gavro Manojlović, prof. Vjekoslav Klaić, dr. Gjuro Arnold i dr. Franjo Marković, obranila svoju doktorsku radnju pod naslovom ‘Car Julije Apostat prema hrišćanstvu’” (Luetić 2001: 196).

Žene su krajem devetnaestog stoljeća polagano počele ulaziti u poslovni svijet što je bio rezultat promjena u društvu. Zbog početka industrijalizacije, ubrzane urbanizacije i opće sekularizacije brojne su žene ostale bez ekonomske pomoći koje su prije dobivale od obitelji ili uz pomoć vjerskih zajednica (Harriman 1993: 3). No, brak je ženama i dalje bio primaran način na koji su osiguravale svoju materijalnu sigurnost.

Arnold o ulozi i položaju žena

Pitanje emancipacije Arnold obrađuje u sklopu ideje prosvjete čije je načelo razdioba rada (Arnold 1879: 44). Prvo je obradio problem podjele rada kod muškaraca, a zatim je prešao na problem rada kod žena, to jest na emancipaciju. Siromaštvo radništva dovodi do toga da se sklapa sve manje brakova, a takav samotni život koji pruža veću slobodu, smatra Arnold, vodi u nemoral.⁹ Zbog toga djevojke i žene počinju raditi, no ubrzo im postaje jasno da su zarađena sredstva nedostatna za pristojan život.

U *Etici i poviesti* Arnold razlikuje dvije vrste emancipacije: emancipaciju strožega oblika i emancipaciju blažega oblika. Emancipacija blažega oblika odnosi se na zahtijevanje ravnopravnosti u pogledu

⁹ O utjecaju loših gospodarskih prilika tj. siromaštva na narod i moral pisao je i Arnoldov učenik, hrvatski filozof Albert Bazala (1877–1947) u svom djelu *Etika i narodno gospodarstvo* (Bazala 1915: 32): “E. L. Dugdale namjerio se u jednoj tamnici na šest pripadnika jedne porodice; to ga je ponukalo, da istražuje njihovu lozu; te je ustanovio, da oni potječu od jedne žene rodjene god. 1740. Od 834 direktnih potomaka mogao je za njih 709 ustanoviti, da je među njima bilo nezakonitoga poroda 106, prostituiranih 181, prosjaka i skitnica 142, u ubožnicama 64, zločinaca 76, od tih 7 ubojica. U svem su bili ti potomci kažnjeni tamnicom od 116 godina, uzdržavani su na javni trošak 734 godina, te je za 75 ispitanih godina uzdržavanje u tamnicama i opskrblilištima te direktna šteta po njima iznosila za državu 5,000.000 maraka. U petoj generaciji bile su sve žene prostitutkinje, svi muškarcı zločinci. Moralno zdravlje naroda poziva tu na izdašnu i odlučnu socijalnu reformu, da se uklone teške posljedice nedostatnih ekonomskih prilika.”

obrazovanja.¹⁰ Emancipacija strožega oblika odnosi se na zapošljavanje žena zbog čega “[d]jevojke, kojim bi bilo zasnovat obitelj, ostavljaju tihi te zabitni hram kućanstva i stupaju na otvoreno polje burnoga života, da si vlastitim znojem osiguraju samotni bitak. [...] Nu ona je skoro imala izkusiti, da je bez muža ‘pero na vjetru’” (Arnold 1879: 44–45). Dakle, djevojke bi trebale odustati od zapošljavanja te ostati vezane uz kuću i zasnovati brak koji će im pružiti financijsku sigurnost. Za ženino napuštanje kuće Arnold, pozivajući se na irskog filozofa i povjesničara Williama Edwarda Lecky-Hartpolea, krivi razvoj strojeva. Zbog ubrzanog razvoja strojeva došlo je do uništenja “domaćeg značaja žena” (Arnold 1879: 45).¹¹ Naime, žene su napustile kućanske poslove i otišle raditi u prenapučene tvornice.¹² Prema Arnoldu žene nisu ni fizički ni psihički dorasle takvim naporima. One su zaboravile na svoju zadaću koja im pripada po njihovoj naravi i zatražile su političku i socijalnu ravnopravnost s muškarcima. Obje vrste emancipacije su, prema Arnoldu, *contradictio in adiecto*:

[u] onom zato, što nam statistika čudoredja pokazuje, da se žena, sudjelujući aktivno u javnom životu, onesposobi da bude majkom vrijedna ili ikakva naraštaja. U ovom opet zato, što fiziologija uči, da s ovim dozorom u savezu je takodjer rani dozor intelekta. Intelekt u žene ne polučuje uslied toga tako visok stepen, kako ga on polučuje u muža, gdje se dulje razvija. (Arnold 1879: 45)

Stupanjem u javnu sferu žena gubi mogućnost da ispravno odgaja djecu i da doprinese odgoju budućih naraštaja. Osim toga žena nikad ne može doseći intelektualni stupanj jednog muškarca (Arnold 1879: 45). Posebno je zanimljivo da se pri iznošenju ovih teza, za koje ne navodi izvore iz kojih ih je uzeo, Arnold poziva na podatke iz fiziologije i statistike, dvije discipline o kojima nije imao osobito pozitivno mišljenje. Fiziologija, koja s anatomijom čini vrh medicine, koristi se isključivo induktivnom metodom i odriče se deduktivne metode koja je svojstvena metafizici (Arnold 1995b: 167). Statistika se pak koristi prirodoslovnom

¹⁰ Ovdje je zanimljivo vidjeti kako je Arnold vidio visoko obrazovanje krajem devetnaestog stoljeća. Smatrao je da specijalizacijom znanosti nestaje idealizam te da zbog toga mladi studij odabiru prema materijalnoj koristi: “Studij je u kratko postao studijem za kruh” (Arnold 1995: 159).

¹¹ Arnold se ovdje poziva na osmosveščano djelo Williama Edwarda Lecky-Hartpolea *A History of England During the Eighteenth Century* (*Povijest Engleske u osamnaestom stoljeću*), objavljeno od 1878. do 1890. godine.

¹² U Arnoldovo vrijeme industrija u Hrvatskoj bila je nerazvijena, pa nije bilo velikog broja radnica. No, radnice su u Hrvatskoj za isti posao dobivale manju plaću od svojih muških kolega (Oštrić 1981: 19).

metodom i ignorira pojedinca te uzima "[...] u obzir samo kolektivno skupno djelovanje, da na njegovu osnovu konstruiraju zakone" (Arnold 1995a: 161).

Nadalje, Arnold tvrdi kako žena ne treba biti velika intelektualka, ali zato ima veliku moralnu zadaću: moralno odgojiti čovječanstvo. Prema tome ženi je prvenstvena zadaća ući u brak, baviti se kućanstvom i moralno odgajati djecu. Žena bi se, napisao je Arnold, trebala ponositi svojom ulogom i zadaćom (Arnold 1879: 46). Na ovom mjestu Arnold kritizira stavove njemačke feministkinje Hedwige Dohm koje je ona iznijela u knjizi *Die wissenschaftliche Emanzipation der Frau* (*Znanstvena emancipacija žene*) koja je objavljena u Berlinu 1874. godine.¹³ Dohm se zalagala za obrazovanje žena i smatrala je da žene svojim uvidima mogu dati znanosti novi smjer.¹⁴ Posebice je naglašavala potrebu da žene studiraju medicinu i to baš poradi morala.¹⁵ Ovaj posljednji njezin stav Arnold je kritizirao ovim riječima: "[t]o je problematična tvrdnja. Sekcija ljudskih tijela biti će jamačno prije na uštrb nego li u prilog morala" (Arnold 1879: 46). Nemoralnost sekcije ljudskih tijela Arnold vjerojatno povezuje s činjenicom da se sekcije izvode na golom tijelu pred većim brojem prisutnih gledatelja te zbog toga nije primjereno da u tome sudjeluju i žene. Ipak, Arnold se nije trebao pretjerano brinuti zbog mogućnosti da će žene na našim prostorima uskoro studirati medicinu i postajati liječnice. U vrijeme kada je objavljena njegova *Etika i povijest*, ženama još uvijek nije bilo dopušteno studirati medicinu u Austro-Ugarskoj Monarhiji.¹⁶ Bečko sveučilište otvorilo je vrata ženama na Medicinskom fakultetu 1900. godine, dok je zagrebačko to omogućilo tek 1919. godine.

¹³ U ovoj knjizi Dohm ekstenzivno objašnjava zašto bi žene trebale studirati medicinu. Prema njoj, žene su oduvijek pokazivale poseban talent za medicinu. Dio medicine u kojem su žene osobito poželjne jest porodništvo (Dohm 1874: 56 i dalje).

¹⁴ Zanimljivo je da je u *Vienici* u nastavcima objavljen tekst engleskog povjesničara Henryja Thomasa Bucklea (1821–1862) pod naslovom *Upliv žena na napredak znanosti*. Prvi dio objavljen je u drugom broju iz 1869. godine. U tom tekstu Buckle iznosi argumente kojima nastoji dokazati da su žene sposobne pridonijeti razvoju znanosti. Vrijedi primijetiti da je u razdoblju od 1889. do 1900. godine, kada je *Vienac* uređivao Gjuro Arnold, objavljeno svega nekoliko tekstova o ženama.

¹⁵ "Žena ipak treba studirati medicinu, prvo u interesu morala, a drugo, kako bi ženskom spolu ponovno vratila izgubljeno zdravlje" (Dohm 1874: 89). Svi prijevodi s njemačkog i engleskog jezika u članku su moji.

¹⁶ Prva austrijska liječnica bila je Gabriele Possanner von Ehrental (1860–1940) koja je završila studij medicine na ciriškom sveučilištu 1894. godine, a prva Hrvatica liječnica bila je Milica Šviglin Čavov (1867–1974) koja je 1893. godine diplomirala medicinu na ciriškom sveučilištu i radila kao liječnica u Bugarskoj. Prva žena koja je diplomirala medicinu na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1923. godine bila je Kornelija Sertić (1897–1988).

Nakon svega navedenoga treba spomenuti i autora koji je najviše utjecao na Arnoldove stavove o položaju žena. Riječ je o francuskom povjesničaru Julesu Micheletu kojeg Arnold u svom djelu spominje kao onoga koji se “[...]” svom dušom zauzeo za biedno ženstvo” (Arnold 1879: 46). Arnoldovi stavovi u mnogočemu se poklapaju s onima koje je Michelet iznio u svom djelu *La femme* (*Žena*) iz 1860. godine. Michelet je, kao i Arnold, smatrao da se “[ž]ena [...]” više ne cijeni zbog ljubavi i sreće muškarca, još manje zbog majčinstva i moći reprodukcije – već kao radnica” (Michelet 1865: 23). Michelet i Arnold također smatraju da razvoj strojeva predstavlja ozbiljnu prijetnju za ženu, jer narušava njezinu tradicionalnu ulogu predilje i krojačice:

[d]va su važna događaja promijenila sudbinu žena u Europi u ovim posljednjim godinama. Ona ima samo dva odlična zanata, pređenje i šivanje. Ostale (vez, cvijeće itd.) jedva da zaslužuju da ih se nabroji. Žena je prelja, žena je krojačica. To je bio njezin posao u svim vremenima: to je njezina univerzalna povijest. No, nije više tako, to se promijenilo. Tkalački je stan potisnuo prelju. Nije u pitanju samo njezina zarada, već cijeli svijet navika koje je izgubila. Seljanka je prela dok je gledala svoju djecu i vatru; prela je dok je bdjela; prela je dok je hodala tjerajući svoju kravu ili ovcu. Krojačica je bila gradski radnik; radila je kod kuće, bilo neprekidno, cijeli dan, ili je dijelila rad sa svojim kućanskim brigama. Kako god to važno bilo, ovo više ne postoji. Prvo, samostani i zatvori predstavljali su strašnu konkurenciju izoliranoj krojačici; sada je šivači stroj želi uništiti. Postignuća dvaju strojeva, jeftinost i dobar rad, učinit će da njihovi proizvodi prevladaju posvuda. Nema im se što prigovoriti, ništa učiniti. Uistinu, ovi će veliki izumi, na kraju, biti korisni ljudskoj rasi; ali su njihovi učinci okrutni u razdoblju tranzicije. (Michelet 1865: 30)

Prema Arnoldu, pređenje i šivanje bio je ženski posao još od Homera, a sada tim vještinama prijeti izumiranje. Napuštanje sigurnosti doma i zarađivanje ženama u prvi mah pruža materijalnu sigurnost, no s razvojem raznih strojeva žena gubi svoju skromnu zaradu i često se zato okreće nemoralu, najčešće prostituciji.¹⁷ Arnold se protivi stajalištu njemačkog pravnika Roberta Mohla (1799–1875) da je najvažnije zadržati život te da kada žena treba birati između smrti ili prostitucije, treba odabrati ovo potonje jer se na taj način spašava život žene (Mohl 1869: 304). Za Arnolda to je u potpunosti neprihvatljivo što je ob-razložio ovim riječima:

¹⁷ Prema Roscheru prostitucija poprima velike razmjere tamo gdje velika većina muškaraca i žena nema mogućnost ulaska u brak i kada se obitelj odvikne od zajedničkog života (Roscher 1878: 322).

[o]vo mnijenje hladnokrvnoga političara moramo odlučno odbiti. Mi poričemo, da onakva alternativa u obće i postoji, te velimo, da kad bi ona u istinu i postojala, žena bi imala biti za ono prvo, nipošto pako za ono posljednje. Biedna propast znači samo fizičnu smrt, prostitucija znači smrt moralnu; a šta vriedi fizičan život, ako je on sramotan i neznačajnosti okaljan? (Arnold 1879: 47)

Arnoldova linija razmišljanja je sljedeća: ako žena napusti sigurnost vlastita doma i tradicijske poslove te uđe u poslovni svijet, izlaže se opasnosti pada u nemoral. Naime, zarada joj neće biti dovoljna za dostojni život, novi strojevi će joj oduzeti posao i ona će morati pronaći novi način priređivanja, a to je najčešće bila prostitucija, ili će umrijeti u bijedi. Za Arnolda smrt je bolja opcija od održavanja života u nemoralu. Taj stav ne proizlazi iz mizoginije, već iz njegova razumijevanja čovjeka. Za Arnolda "[č]ovjek nije samo tvar nego je i duša, koja razvija [...]" (Arnold 1995a: 161). Dakle, duša jest uvjet čovjekove opstojnosti te čovjek biva čovjekom tek po duši (Arnold 1879: 47) i zato nju treba sačuvati od trajne propasti i pada u nemoral.

Postavlja se pitanje zbog čega Arnold smatra emancipaciju štetnom i pogubnom. Emancipacija, prema Arnoldu, kao što je već spomenuto, potkopava temelje države, povećava proletarijat i umnožava nemoral. Posljedica toga jest nemogućnost postojanja "idejne prosvjetne države" (Arnold 1879: 47). Učeni ljudi odbacuju emancipaciju, a prihvaća je "duševno i moralno surova svjetina" (Arnold 1879: 47). No, žena se smije i treba emancipirati, ali samo duševno, a

[t]akvoj emancipaciji odgovarat će moralan, intelektualan i praktičan uzgoj. Prvi i drugi služiti će tomu, da žena uzmogne sama ravnati ladjicu svoga života tako, da ju burni vali ne oštete; treći pako biti će joj sredstvom privrede materijalne. Što se specijalno intelektualnoga uzgoja tiče, to će se on morati ravnati po fizičnom i psihičnom ustrojstvu ženskoga spola... (Arnold 1879: 48)

Pod nazivom "duševne emancipacije" Arnold uvodi takoreći treći vid ženske emancipacije. Ako bismo sudili samo po prvom dijelu navoda, mogli bismo pomisliti da je Arnold zapravo sklon *potpunoj* ženskoj emancipaciji – intelektualan napredak i praktičan odgoj su, čini se, dovoljni uvjeti za potpunu žensku emancipiranost. No, u drugom dijelu navoda Arnold u bitnome mijenja sliku: pozivajući se na fizičko i psihičko ustrojstvo ženskog spola, premda ne objašnjava što pritom misli, sugerira inferioran položaj žena, to jest, da one *ipak* nisu sposobne za potpunu intelektualnu i praktičnu samostalnost te time zatvara krug: ženama je *ipak* mjesto u kući.

Nadalje, Arnold smatra da je na području duševne emancipacije u Hrvatskoj učinjeno vrlo malo, siromašne djevojke odgajaju se praznovjerno, predznanstveno i primitivno. O imućnim djevojkama brinu se guvernante ili privatni zavodi gdje im se ne pruža adekvatna naobrazba. Djevojke trebaju podučavati plemenite, obrazovane i revne učiteljice koje bi svoje vrline trebale prenijeti na svoje učenice “[...] a bude li ona takvim, sigurno će uzgojiti valjane djevojke, plemenite majke, vrijedne obitelji i prosvjetno društvo” (Arnold 1879: 48). Prema tome, djevojke trebaju dobiti obrazovanje koje će im omogućiti da budu moralne majke i čuvarice obitelji, a uz takvo obrazovanje, smatra Arnold, emancipacija će postati nepotrebna.¹⁸

No, postoji još jedan razlog koji je doveo do raspravljanja o ženskom pitanju, a to je nemoralnost muškaraca. Arnold je smatrao da se i mladići moraju adekvatno odgajati. Toj činjenici u prilog govori i tekst iz dnevnika Dragojle Jarnević u kojem je zapisala da “[...] Hrvati na niskom stupnju naobraženja stoje i da su prostaci u svojoj naravi” (Jarnević 1958: 30).

Zaključak

Arnold je polazio od patrijarhalne pretpostavke da je obitelj nukleus države: kako bi država mogla napredovati, obitelj mora funkcionirati moralno, a taj cilj ostvaruje se ženskim angažmanom u kućanstvu i odgoju djece. Stoga bi žene trebale odustati od emancipacije i rada kako bi se u potpunosti mogle posvetiti za Arnolda važnijem poslu, to jest obiteljskom životu i njegovu prosperitetu. Arnold smatra da emancipacija ne koristi državi ni na koji način jer samo može “[...] pomnožiti proletarijat ili povećati nemoral” (Arnold 1879: 47). Emancipacija uvijek potkopava temelje države jer propasti naroda prethodi brisanje socijalnih i duševnih razlika između muškarca i žene.¹⁹

¹⁸ O tome kako su djevojke u to vrijeme dobivale slabu naobrazbu pisala je i Dragojla Jarnević koja je i sama podučavala djecu. Kao i Arnold i ona je smatrala da glavni uzrok tomu leži u činjenici da su učiteljice nedovoljno obrazovane. Vidi Jarnević 1958: 267.

¹⁹ O razlici između muškarca i žene Arnold je pisao u svom udžbeniku *Psibologija za srednja učilišta*: “Ali duševne razlike med ljudima stoje također od njihova spola. Ženski je, što se živčanoga ustrojstva tiče, nježniji i podražljiviji, a muški čvršći i otporniji; zato kod onoga preteže čuvstvo, kod ovoga pak snaga. S istoga se razloga kod ženskoga spola i unutrašnja stanja lakše promeću u govor, plač, smijeh i druge izražajne kretnje, negoli kod muškog. Pretežnost čuvstva po ženski je spol tako značajna, da na njoj mnogo ne mijenja ni dob” (Arnold 1916: 93–94).

Arnold opravdanje za takvu raspodjelu posla vidi u svojevrsnoj esencijalističkoj poziciji da su žene *po naravi* takve da im posao brige oko djece i obitelji takoreći *prirodno* dobro leži: “[t]o je prava njena zadaća – zadaća koju ona time laglje vrši; jer je njezino srce izvor blagohotnosti” (Arnold 1879: 45). To je zadaća kojom se žena treba ponositi. Arnold je bio tradicionalan mislilac čija je bitna značajka mišljenja “[...] oštro i beskompromisno suprotstavljanje duhu pozitivizma, materijalizma i ateizma, koji bijaše postupno ovladao devetnaestim stoljećem i pri njegovu koncu dospio do konačne prevlasti” (Barbarić 1995: 130). Njegova težnja da zadrži status *quo* u društvu koje se brzo mijenjalo i prijanjanje uz tradicionalno-kršćanske stavove proteglo se i na njegovo shvaćanje uloge i položaja žena.

U svojim stavovima Arnold nije bio ni jedinstven, ni originalan, ni usamljen. Naime krajem 19. stoljeća često se, pa čak i među radništvom, tražila zabrana rada žena. Kao argumenti navodili su se otegotni uvjeti zasnivanja obitelji, pa sukladno time i otegotno odgajanje djece. Na kraju ulazak žena u poslovni svijet, zbog gubitka muškarčeve kontrole nad ženinom seksualnošću, često se povezivao s prostitucijom što je slučaj i kod Arnolda. I intelektualcima i radnicima bilo je u interesu ženu držati u kući uz obitelj. No, dok se Arnold, da bi ukazao na problematičnost zapošljavanja žena, u svom argumentiranju pozivao na statistike, filozofe i teoretičare društva, radnici su žene smatrali konkurencijom i pokušali su zabraniti njihovo zapošljavanje.

Na temelju svega izrečenoga nameće se pitanje: je li Gjuro Arnold bio ženomrzac? Smatram da nije bio ženomrzac na način na koji su to bili Otto Weininger (1880–1903) ili Paul Möbius (1853–1907), ali za Arnolda žene nisu pripadale u javnu sferu. Weininger je u svom djelu *Geschlecht und Charakter* (*Spol i karakter*) žene okarakterizirao kao inferiorna, seksualna bića, nesposobna za bilo koju vrlinu, a Möbius je u pamfletu *Über den physiologischen Schwachsinn des Weibes* (*O fiziološkoj imbecilnosti žena*) postulirao *idiotizam žene*.²⁰ Za Arnolda žena nema veliku intelektualnu zadaću, ali zato ima značajnu ulogu u održavanju moralnosti društva, u odgoju moralnog čovječanstva. Dakle, za njega je uloga žene bitno različita od muškarčeve.²¹ I upravo zbog tih različitih

²⁰ Time je Möbius želio reći da su moždane funkcije zdrave žene manje nego moždane funkcije zdravog muškarca.

²¹ Prema Arnoldu žene i muškarci razlikuju se i duševno: “Ženski je, što se duševnog ustrojstva tiče, nježniji i podražljiviji, a muški čvršći i otporniji; [...]” (Arnold 1916: 93).

uloga žena se ne treba emancipirati, nego treba ostati na svom *prirodnom* mjestu, u kući. Arnold je priznavao određene kvalitete ženama, no za njega žene su trebale biti pasivne promatračice promjena, dok je aktivno mijenjanje svijeta trebala biti isključivo muška zadaća. U tom smislu Arnold nije pokazao dovoljno duboko poznavanje ondašnjih društvenih prilika te nije vidio potencijal ženskog obrazovanja i rada.

Arnold je bio član povjerenstva za obranu doktorskog rada Milice Bogdanović (1882–1973), prve žene koja je doktorirala na zagrebačkom sveučilištu 1906. godine, i Ivane Rossi (1892–1963), prve žene koja je doktorirala filozofiju na zagrebačkom sveučilištu.²² Ako njegovo sudjelovanje u tim povjerenstvima nije bila posljedica tek puko administrativne dužnosti, možda bi se moglo pomisliti da je ipak ublažio svoje stajalište vezano uz blaži oblik emancipacije, koji se odnosi na ravnopravnost u pogledu znanstvenog obrazovanja.²³

Literatura

Arnold, Gj. 1879. *Etika i poviest* (Zagreb: Tisak Dioničke tiskare).

Arnold, Gj. 1916. *Psihologija za srednja učilišta* (Zagreb: Tiskara i naklada Kr. Hrv.–Slav.–Dalm. Zemaljske vlade).

Arnold, Gj. 1995a. "Filozofija, prirodne nauke i sociologija (riječ u prilog metafizici)", u F. Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija* (Zagreb: Školska knjiga), 149–163.

Arnold, Gj. 1995b. "Zadnja bića. Metafizična rasprava", u F. Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija* (Zagreb: Školska knjiga), 164–195.

Barbarić, D. 1995. "Gjuro Arnold", u F. Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija* (Zagreb: Školska knjiga), 129–145.

Bazala, A. 1915. *Etika i narodno gospodarstvo* (Zagreb: Tisak kr. Zemaljske tiskare).

Dohm, H. 1874. *Die wissenschaftliche Emanzipation der Frau* (Berlin: Wedekind und Schwieger).

Gučetić, N. 1998. *Upravljanje obitelji* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji).

²² Ivana Rossi doktorirala je 1916. godine obranivši disertaciju naslovljenu *Osnovne misli filozofije Henri Bergsona*.

²³ Pretpostavimo li da je Arnold popustio, to bismo mogli objasniti i obiteljskom situacijom. Naime, 1915. godine njegova kći Vlasta (1896–1963) diplomirala je na Ženskoj učiteljskoj školi i počela raditi kao učiteljica u osnovnoj školi.

Harriman, H. H. 1993. "Women writers and artists in Fin-de-Siècle Vienna", *Modern Austrian Literature*, 26(1), 1–17.

Jarnević, D. 1958. *Život jedne žene* (Zagreb: Znanje).

Luetić, T. 2001. "Prve studentice Zagrebačkog sveučilišta", *Hrvatska revija*, 3(4), 115–122.

Oštrić, V. 1981. "Radnički pokret u Hrvatskoj od 1867. do početka XX stoljeća", *Časopis za suvremenu povijest*, 13(2), 5–25.

Michelet, J. 1865. *Woman* (New York: Rudd & Carleton).

Mill, J. S. 2000. *Podređenost žena* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo).

Mohl, R. 1869. *Encyklopädie der Staatswissenschaften*, vol. 3 (Tubingen: Laupp).

Ograjšek Gorenjak, I. 2006. "Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu", *Povijest u nastavi*, 4(8), 147–176.

Ravlić, S. 2000. "John Stuart Mill, Harriet Taylor i prava žena", *Politička misao: časopis za politologiju*, 37(3), 70–85.

Roscher, W. 1878. *Principles of Political Economy*, vol. 2 (New York: Henry Holt & Co.).

Zima, D. 2022. *Djevojka u gradu: djevojaštvo u 19. stoljeću* (Zagreb: Ljevak).